

## *Bauk kruži i Galenikom*

VICEPREMIJER Vučić je u intervjuu datom Blicu prošle nedelje rekao da će radnici biti u pravu ako krenu da štrajkuju i uputo ih u dobru a da traže krivce, a da rešenja prepuste njemu. Za razliku od Miloševićeve manipulacije radničkim nezadovoljstvom s kraja osamdesetih godina, sada imamo aproprijaciju štrajkova i njihovo gušenje u populizmu pre nego što su se uopšte i dogodili, pa onda ne moraju ni da se dogode. Sa druge strane, historija da se bauk komunizma vraća u Srbiju preko „Ogrebi Fiat 500L“ plakata, bila je samo predigra za hajku koju je ministar Dinkić prošle nedelje podigao protiv radnika Galenike, okrivljujući ih za propali tender, gubitak posla, dugove, i uopšte za sve za šta se može biti kriv u dve decenije pljačkanom farmaceutsom gigantu. Dok dobar deo štampe podržava to što se vlast za svoja nedela i dan danas izgovara na jedva vidljive tekovine socijalizma i ponovo uteruje radnike u „radne zadatke“, objavljujemo uvodno izlaganje redovnog profesora Filozofskog fakulteta u Sarajevu Salihna Foča na diskusiji Radnici i nacionalizam održanoj 27. februara ove godine. Profesor Fočo analizira kontekst u kom je započelo okrivljavanje radnika za političko-ekonomski sunovrat bivše zajedničke države i njenih naslednica, i najavljuje temu naredne diskusije, Radnici i kapitalizam.
Projektni tim *Imenovati TO ratom*

### Uloga radnika u rušenju socijalističkog modela vlasti

Kraj dvadesetog stoljeća dočekan je sa velikim društvenim talasom koji je nosio sa sobom radikalne promjene site-ma koji su uspostavljeni početkom stoljeća. Naime, talas rušenja socijalizma neustavljivo se širio na sve zemlje koje su sebe označavale socijalističkim. Među te zemlje spada i Jugoslavija, koja je imala drugačiji i model i sistem socijalizma od ostalih socijalističkih zemalja. Za razliku od drugih zemalja, nije samo u Jugoslaviji srušen model i sistem vlasti, već je dokinuta i jedna od tada vladajuća teritorijalna organizacija. Naime, raspadom socijalizma raspali su se i glavni faktori koji su doprinosili njenom jedinstvu i opstanku. Nestankom integracionih poluga otvorio se proces teritorijalne disolucije, koju su nekada Republike kao konstitutivne jedinice u okviru Federacije otpočele proces osamostaljivanja u samostalne države. Taj proces trajao je različito u republikama i nije na početku imao jasan cilj, niti neku jasnu viziju procesa osamostaljivanja i konstituisanja zasebne države. To iz današnje perspektive jasno možemo vidjeti. Tu konstataciju nam potvrđuje i nejasan stav Evropske zajednice, kao i Sjedinjenih Američkih Država koje nisu imale jasan koncept o tome što treba podržati i koje procese i snage aktivirati i podupirati kada je riječ o raspadu nekadašnje nam zajedničke države. Razni procesi i procedure koje je Evropska zajednica propisivala mijerjane su u više navrata i sa veoma upitnim efektima i dosezima, koje su imale za cilj da ubrzaju ili zaustave određene procese.

U globalnom smislu danas je jasno da se socijalizam nije mogao srušiti, a da se istovremeno ne sruši jugoslovenski model ne samo socijalizma, već demokratskih i radničkih prava, da se ne sruži vrlo razvijena socijalna politika i vlasnička struktura koja je uspostavljena u samopravnom modelu privrednog i ekonomskog sistema. Socijalna jednakost u Jugoslaviji je bila vrlo razvijena, i to kao praksa a ne samo kao ideja, motivacija za rad i zaradu su sve više dobijali prostora, pokretljivost roba i kapitala je bila na optimalnoj razini uz kombinaciju prirodnih i drugih dobara koji su bili u multifunkcionalnoj privrednoj povezanosti i dostupnosti svim subjektima rada u bivšem jugoslovenskom prostoru. Jugoslovenski model je bio na neki način alternativa i socijalizmu i sistemu razvijene demokratije u socijalnom sektoru i radničkim pravima, u participaciji i saodlučivanju i u slobodama u sferi rada i sferi zarada. Na stranu što taj model nije pratila politička demokratizacija i dekonstitucija monopala jedne partije na vlast, a samim time i drugih pratilaca koji čine ambijent ukupnih socijalnih i političkih odnosa u jednom društvu. Naime, demokratizaciju u socijalnom sektoru i sferi rada nije pratila demokratizacija ukupnih odnosa koji bi sistem učinili izazovnim za nove generacije. U globalnom smislu rušenjem socijalizma kao modela trebalo je srušiti i svaku njegovu alternativu. Da bi se srušila alternativa stratezi novog poretka su spoznali da je nužno srušiti Jugoslaviju ne samo kao državopravnu već i kao teritorijalnu cjelinu i time onemogućiti bilo koji vid alternativnog prelaska ili zamjene jednog sistema drugim koji nije već razvijen ili afirmisan na Zapadu.

Istini za volju, promjene su uslovljene i globalizacijskim procesima koji su ubrzani i koji se odvijaju i mimo volje nominalnih subjekata koji misle da diktiraju procese promjena. Tome je svakako najviše doprinio razvoj tehnike i tehnologije, pokretljivost kapitala a time rada, te informacijska i medijska sveprisutnost i javnost koja se zbiva i kroz koju prolazi suvremeni svijet. Bez obzira na širinu i strategiju promjena koje su diririrane iz svjetskih centara moći, mora se priznati da nije bilo jasne strategije niti kohezije snaga koje bi raspad Jugoslavije učinile manje bolnim po posljednicama, ali i po metodama koje bi ostavile mnoge funkcije i veze koje su već afirmisane i izgrađene među narodima i proizvodnim subjektima.

## za samoobrazovanje

# Riliten

uciteljneznalica.org

## drustvena pitanja



## RADNICI I NACIONALIZAM

## Uloga radnika u „širenju i praktikovanju nacionalizma s kraja osamdesetih i početkom devedesetih godina“

### Uloga radnika u rušenju socijalističkog modela vlasti

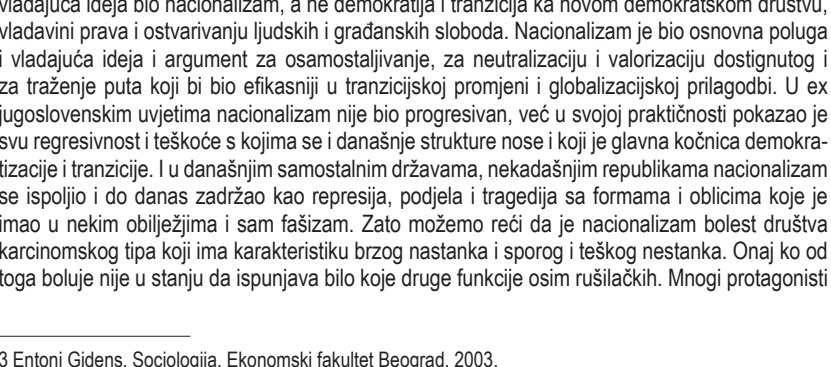
smije zaboraviti da su pojedine političke elite i stranke radništvo koristile za svoje akcije i time ispolitizirale sferu rada i odvojile radnike od interesa rada i zarada, pretvorivši ih tako u pogodnu masu za ostvarivanje svojih separatnih, nacionalnih i nacionalističkih ciljeva. U takvim uvjetima etnički ili nacionalni identitet postaje značajan, pogotovu u kriznim vremenima, naročito u periodu rušenja jednog sistema i modela vlasti kada nedostaje vrijednosni sitem i kada ne postoji jasan politički i socijalni program promjena. Stari vrijednosni sistem se urušavao, i to intenzivno i radikalno na čitavom istoku. Odgovora nije bilo ni u teorijskoj niti u ekonomskoj niti u političkoj sferi. Novo se prihvatilo nekritički i kao model koji će sam od sebe donijeti materijalno i socijalno blagostanje. Demokratija i drugačiji način dolaska na vlast od ranijeg perioda, bila je glavna, ili vladajuća ideja koja je trebala nadomjestiti svu prazninu ili nedostake socijalizma. Klasna pozicija je nestajala kao model starog sistema, a sa njom i radništvo i sama sfera rada. Istini za volju, privredna struktura socijalizma, pa i Jugoslovenskog, dobrim dijelom je bila neracionalna i neefikasna bez obzira na vlasnički model. Tehnološki i organizaciono zastarjela proizvodnja vodila je sve većem ostanku bez posla i otpuštanju radnika. Na te izazove vlasti nisu imale odgovora. Nezadovoljstvo u sferi rada vješto je kanalisano ka nezadovoljstvu rada vlasti i teritorijalnoj organizaciji države. Umjesto ekonomskih reformi ponuđen je model separacije i osamostaljivanja koji se mogo ostvariti porastom nacioanalizma i nacionalističkih ideja koje su sa sfere rada nezadovoljstvo prenositle u emocionalnu sferu, a time i na sve veću homogenizaciju i rušenje postojećeg kao glavnog krivca za stanje u kome su se velike mase radništva našle. Socijalna politika države je bila u velikim i nerealnim obećanjima, penzioniranju pod povoljnijim uslovima, osamostaljivanju i sli. Nacionalni identitet se, kako s pravom primjećuje Zagorka Golubović<sup>1</sup>, tako javlja kao lijek protiv napetosti i daje snagu pojedincu koji se osjeća usamljenim i bespomoćnim. Nacionalni obrasci predstavljaju najpogodniju formu da pojedinci zadovolje neke važne individualne i grupne potrebe – za pripadanjem, za sigurnošću, za mjestom u široj zajednici, jer nacija bolje od drugih društvenih grupa evocira neke urodene sklonosti pripadanju. Uz istovremenu proirciranu medijsku sliku nacionalnih obrazaca kao pravog uzora identiteta<sup>2</sup>.

U nedostatku programiranih reformi i izlaska iz stanja rušilaštva radništvo se sve više okreće na-



### Imenovati TO ratom – Centar za kulturnu dekontaminaciju

cionalnoj identifikaciji za razliku od klasne i proizvodne. Sa potrošenošću komunističke ideologije potrošena je bila i ideja vlasti radničke klase. Naime, radnici su se osjećali krivcima koji su nesebično podržavali sistem u propadanju. Kao krivci za podržavanje prošlog sistema, radnička klasa se našla na raspolaganju novim snagama koje su svoju politiku temeljile na identitetu zasebnosti koji je prerastao, ne u nacionalni, već seperatistički i nacionalistički identitet. Radnička klasa kao organizirana grupacija je tako stajala na raspolaganju novim snagama kao amorfna masa za nove ideje i akcije. Nove snage su vješto svu legalitet crpile iz „naroda“ u uspostavi novog i rušenju starog sistema, marginalizirajući radništvo i njegovu moć. Marginalizacija je vodila ka homogenizaciji, ali na ideji nacije i pokreta, a ne rada i zarada. Iz te pozicije i moglo je da dođe do manipulacije i upotrebe mase radnika za radikalne nacionalne ciljeve u svim republikama. Zato s pravom D. Kecmanović konstatira da je nacionalizam metafora mase jer potire individualnost i ljudsku subjektivnost, nameće kolektivistički etos kao vrijednosnu orijentaciju. Karakterističke nacionalizama, kako s pravom Gidens primjećuje, ogleda se u isključivosti, netoleranciji, šovinizmu. On se javlja kada je ugrožena ontološka sigurnost, kada je rutina prestala da važi. Nacionalizam tako postaje mistifikovana svijest koja se zasniva na iracionalnim impulsima pomoću identifikacije sa nacijom i nacionalnim idejama<sup>3</sup>. U Ex jugoslovenskim prostorima, mogli bi reći da je posljednja faza socijalizma kao dominantna vladajuća ideja bio nacionalizam, a ne demokratija i tranzicija ka novom demokratskom društvu, vladavini prava i ostvarivanju ljudskih i građanskih sloboda. Nacionalizam je bio osnovna poluga i vladajuća ideja i argument za osamostaljivanje, za neutralizaciju i valorizaciju dostignutog i za traženje puta koji bi bio efikasniji u tranzicijskoj promjeni i globalizacijskoj prilagodbi. U ex jugoslovenskim uvjetima nacionalizam nije bio progresivan, već u svojoj praktičnosti pokazao je svu regresivnost i teškoće s kojima se i današnje strukture nose i koji je glavna kočnica demokratizacije i tranzicije. I u današnjim samostalnim državama, nekadašnjim republikama nacionalizam se ispoljio i do danas zadržao kao represija, podjela i tragedija sa formama i oblicima koje je imao u nekim obilježjima i sam fašizam. Zato možemo reći da je nacionalizam bolest društva karcinomskog tipa koji ima karakterističku brzog nastanka i sporog i teškog nastanka. Onaj ko od toga boluje nije u stanju da ispunjava bilo koje druge funkcije osim rušilačkih. Mnogi protagonisti



3 Entoni Gidens, Sociologija, Ekonomski fakultet Beograd, 2003.

i teoretični socijalizma i danas su ideolozi monstruozna i svega onog što po svojim manifestnim obilježjima nazivamo nacionalizmom. Sa historijske distance, mada još uvijek nedovoljne, moglo bi se konstatirati da veliku odgovornost za stanje svijesti i pojavu nacionalizma snose intelektualci, koji danas peru ruke od svega i vješto bježe pod štit svoje nacije i naroda. Realizatori tih ideja su svakako bili politički pragmatici koji su bez vizije i procjene posljedica olako krenuli u procese koji su kasnije postali nezaustavljivi u targedijama i posljednicama i po vlastite narode i nacije. Između nestanka socijalizma i nastanka nacionalizma kao jedine vladajuće paradigme postoji uzročno-posljedična veza. Umjesto novog koncepta koji se ubičajeno već naziva promjenama, primijenjena je pogrešna terapija. Umjesto demokratizacije sistema stvorena je sasvim nova situacija. Takvi potezi su doveli do agonije i beznađa. Na sceni kao jedina legitimna i dominantna ideja nastaje nacionalizam sa svim svojim manifestnim obilježjima među kojima dominira manipulacija masama i pojedincima. Tome je pogodovalo ranije već stvoreno socijalno beznađe radništva i stanovništva. Umjesto nudenja koncepta napretka ili „rasta i razvoja“, vladajuće snage ponudile su misterije iz prošlosti i historije u sadašnjosti. Vladajuće grupe su ponudile za budućnost nacionalnu pripadnost i odanost, kao vrhovni kriterij vrijednosti čovjeka i građanina.

Kao glavni projekt osamostaljivanja vladajuće političke snage ponudile su projekt „ozdravljenja nacije“. Njegova realizacija započinje jogurt-revolucijom, dešavanjem naroda, a zatim nastavlja „promotorskim“ skupovima u predizbornom i postizbornom periodu. Te sve manifestacije su u direktnoj pomoći religijskog radikalizma i klerikalizma. Za njih se vrlo uspješno inkorporiraju vjerske svečanosti i obredi. Tako se društvena scena pretvarala u nadvikivanje nacionalnih vođa. Takav talas na društvenoj sceni pobuđuje nacionalne emocije, koje kasnije prerastaju u strasti, a strasti u euforiju, euforija opet u histerije koje se praktičnim koracima manifestuju u tragediji sa velikim posljedicama. Pod praktičnim koracima podrazumijeva se nalaženje krivca na drugoj strani i drugom narodu u neodoljivoj želji za osvajanje tuđih teritorija i velikoj tragediji.

Vladajuće snage nisu ni pokušale rješenja tražiti u onome što je bilo zajedničko svim građanima, a to je ekonomska transformacija privrednog poretka, demokratizacija vlasti i uspostvljanje sistema koji bi mogao predstavljati zajedništvo bez dominacije nacionaliteta, uz afirmaciju prosperiteta pojedinca, sa svim njegovim pravima i osobenistima koji može jedan demokratski sistem da legitimira. Izazov je svakako bio veliki za vlasti. One su se opredijelile za koncept koji je vodio homogenizaciji na kratko, a sa dugoročnim posljedicama. I nakon pređenog puta koji je tražičan i izgubljenih skoro dvadeset godina, ponovo su vlasti suočene sa istim pitanjem koji bi moglo glasiti, ali sada kao nužnost traženja rješerna materijalnog i socijalnog napretka zemlje, oporavak privrede i materijalizacije individualnih sloboda i prava građana.

Socijalizam je počivao na institucionalizaciji i dominaciji kolektiviteta, koga su i nove vlasti nakon njegovog nominalnog nestanka, nastavile prakticiirati u nešto izmijenjenom obliku. Umjesto klasne pozicije nadomještena je nacionalna homogenizacija i identifikacija. Ideologija je zamijenjena etnonacionalizmom. Dakle novo stanje slobode, demokratije, ekonomske demokratizacije nije našlo prostora u vladajućoj politokraciji. Uspostavljen je teror, nasilje, pljačka, etnocentrizam širokih razmjera. Radnici su više nego zbunjeni vrijednostima koje su im ponuđene, a to je identifikacija sa nacijom i nacionalnim projektima umjesto proizvodnom i tehničkom napretku. Dominacija politike i političkih odnosa iznad vrijednosti rada, pa i života čovjeka, dovelo je do stanja u kome on postaje automat za upotrebu, a ne za racionalno rasuđivanje i aktivno djelovanje. Iza izbornog legaliteta političke elite su se vješto skrivale i svoje rušilačke koncepte i nakane opravdavale legalitetom izbora. Manipulacija i ideologizacija koja polazi od programiranja straha, nepovjerenja, osporavanja vrijednosti života, ali i suživotu za osnova na kojoj se gradila programska koncepcija i čija je relaizacija imala velike posljedice. Te posljedice su emocionalne, duhovne, kulturne, ekonomske, logične onda i političke. U dominaciji nacionalističkih ideja izvrgnuto su vrijednosti na kojima počiva čovjek i njegov odnos u zajednici. Temeljni principi koji polaze od vrijednosti rada, zarada, uvažavanja, podnošenja, suradnje i prijateljestava su pretvoreni u kolektivističke histerije da ne postoji čovjek kao jedinka već kao kolektivitet u kome jedinka predstavlja amorfnu masu koja se dirigira i projektira za mržnju, rušenje, osporavanje, uništavanje.

Ako pođemo od jednostavnog objašnjenja da je promjena jednog stanja drugim, u principu kvalitetnijim ili funkcionalnijim za priliku na ex jugoslovenskom prostoru, sa sigurnošću se može reći da su one bile na gore. Umjesto demokratizacije društava zatonuli smo u totalitarizam čiju je okosnicu činio nacionalizam, umjesto u ekonomsku tranziciju i tržišnu ekonomiju zatonuli smo u mafijaško-krim-

inalno i korupcionosko stanje, umjesto prava čovjeka uspostavljen je kolektivitet nacionalnih i narodnih prava u kome jedinka i njegov interes ne postoji, umjesto pravne države uspostavljena je anarhija i represija sa enormnom količinom prakticiranja vojne i policijske prisile, umjesto procesa nastupilo je stanje parcijalizacije i dezintegracije, umjesto progresa dobili smo regresiju i retrogradnost, umjesto socijalnog napretka nastalo je stanje sivila i masovne bijede. Dakle dospjeli smo u stanje kako bi to E. Fromm rekao negativne slobode.

Stanje ex jugoslovenskog društva nije moguće objasniti, pa ni razumjeti samo pomoću konfliktnih teorija, nije ga moguće objasniti ni pomoću socijalno psiholoških konceptata i dijagnoza, potreban je kritički multidisciplinarni pristup koji bi ukazao na stanje, glavne aktore koji su generalirali i proizvodili krizu, na subjekte ili sredstava manipulacije kako bi došli do frustracija, apatija, dezorijentacije i programiranosti ljudi ka rušilaštvu i daljoj društvenoj dezorijentaciji. U eri nacionalizma pojam istine, kao i vrijednosti života, rada, suživota, zajedničkog napretka, dobrobiti, sreće, svrhe vlasti i poretka vlasti su pitanja koja više ne dopiru do običnog čovjeka. Javni prostor, a time i privatna sfera su zagađeni nacionalističko-političkim konceptima koji prerastaju u rušilaštvo i teror različitih dimenzija. Tako masa stoji na raspolaganju koja je raspoložena samo za rušenje, a ne stvaranje i razumijevanje. Instrumentalizacija i dominacija informativnih sredstava i medija kojima se proicira samo nacionalna i nacionalistička politika i njena gledišta u jednom smjeru vodila su dodatnoj homogenizaciji i manipulaciji masama. U to vrijeme na društvenoj sceni sve je podređeno političkim mjerilima i uticajima. Svi mediji su se pretvorili u juriš na frustraciju i zbunjivanje čovjeka i građanina. U konceptualnom smislu mediji su bili u funkciji nadmoći politike nad životom i vrijednostima, rada, morala, biti i svrhe čovjeka. Informacije koje su plasirane su frustrirajuće, zastrašujuće, koje vode depresiji, osjećanju bezizlaznosti i nemoći jedinke da bilo šta čini i učini. Jednostavno, građanin se dovodi u poziciju primaoca poruke, izvršioca kolektivne volje i političke želje „svojih“ predstavnika ili zastupnika, bez mogućnosti provjere vrijednosti ili istinitosti, pa i drugih koncepata od naturenih i uvijek na dramatičan način javno plasiranih.

Sa današnje distance se s pravom može konstatirati da rušenjem socijalizma nisu bile uspostavljene nove vrijednosti koje bi bile vodilja za novo i naprednije. Ponuđen je koncept rušenja starog modela i sistema vlasti, starog načina raspodjele i upravljanja drštvenom tj. radničkom imovinom, grabljenjem i prisvajanjem što je socijalizam stvorio, separacija i osamostaljivanje od cjeline koja je do tada egzistirala. Vrijednosti koje su trebale biti stabilne i jasne, one su u eri dominacije nacioanalzma iskrivljene. Pod novim, ali zasebnim izvršena je manipulacija i homogenizacija masa koje su bile raspoložive za akcije rušenja starog pod izgovoru da se tako stvara novo, tradicunalno. To novo u stvarnosti je bilo vraćanje unazad i na stanja koja su dobrim dijelom u većini zemalja prevaziđena još u devetnaestom stoljeću.

Iskustvo dvadesetog stoljeća na ovom prostoru i narodima nije u krajnjem donio ništa novog, izuzev ponavljanje prošlosti i izravnavanja računa na generacijama koje nisu ničim doprinjele „historijskoj“ nepravdi. Iluzija sadašnjosti kroz vizuru prošlosti više je nego tražična. Vrijednosti čovjeka, rada i njegovog stvaranja prevazilaze okvire etnija, podjela, rušenja i nazadovanja. Evropa je dans zajednica kroz vizuru prošlosti više je nego tražična. Vrijednosti čovjeka, rada i njegovog stvaranja prevazilaze okvire etnija, podjela, sukoba za vlast i stvara prostor kapitalu, radu i znanju ma odakle on dolazio i to je svrha i cilj rasprave o poziciji u ulozi radništva na kraju dvadesetog stoljeća u ex jugoslovenskim prostorima i njihovoj nacionalnj i nacionalističkoj habitaciji.

#### LITERATURA:

- Erich Fromm, *Zdravo društvo*, Kultura, Beograd, 1972. godine
- Salih Fočo, *Jugoslovenski haos i bosanska tragedija*, Svjetlost Sarajevo, 1994. godine
- Salih Fočo, *Ogledi o tranziciji*, Dom Štampe, Zenica, 2002. godine
- Ivan Ahel, „Tranzicija podivljalih država“, *Vikend* 27-28 decembar, 2003. godine
- Entoni Gidens, *Sociologija*, CID. Podgorica, 1998. godine
- Kaspar D. Negel, *Teorije društva. Zbornik modernih socioloških teorija*, Vuk Karadžić, Beograd, 1969. godine
- Država i politika*, priredili: Andrija Krešić i Radislav Vujičić, Sedma sila, Beograd, 1968. godine
- Zainteresovane čitaoce upućujem na interesantno studiju u identitetu Zagorke Golubović, *Ja i Drugi*, antropološko istraživanje individualnog i kolektivnog identiteta, Republika, Beograd, 1999. godine
- Vidjeti studiju Svjetske banke, „Bosna i Hercegovina od oporavka do održivog rasta“, Svjetska banka, Washington, D. C. maj, 1997. godine. ●